

Oponentský posudek na doktorskou dizertaci

Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570 – 1800,

UP, Olomouc 2017, 207 s.

Mgr. Hana Ferencová

I. Shrnutí problematiky studované v dizertaci

Cílem dizertace bylo zjistit, jak angličtí cestovatelé konstruovali obraz Čech a Moravy. Autorka analyzovala korpus textů složený z publikovaných a rukopisných cestopisů, itinerářů a korespondence. Hledala v nich názory a cestovatelské reflexe vztahující se k území Čech a Moravy v letech 1570 – 1800. Původci textů byli vzdělaní a výše postavení Angličané, kteří se vydali na kavalírskou cestu, nebo na pracovní cestu na kontinent. S výjimkou dvou textů přeložených z francouzštiny a němčiny a publikovaných v angličtině, se jedná o reflexe Angličanů. Obraz Čech a Moravy jimi zprostředkovaný měl tudíž adresáta v anglické vzdělané společnosti, kde publikované texty mohly působit. Pro Angličany byly české země vesměs tranzitním územím, málokdy cílovou destinací a jen zcela výjimečně zde trávili delší dobu. Tato skutečnost je známá ze starších prací. Autorka je s nimi obeznámena. Zajímá ji, jaký obraz vydá rozšířený korpus textů. Sleduje, jakých aspektů si cestovatelé všímali, jak byli vnímaví a tolerantní ke zvláštnostem prostředí a jak byli schopni si uvědomit realitu územního členění Čech a Moravy. Vymezuje si ve čtyřech kapitolách tematické okruhy: obyvatelstvo, společnost včetně jazyka; geografie včetně cestovní každodennosti; Hlavní město Praha; konfesijní problematika. V jejich rámci sleduje názory cestovatelů z 16. – 18. století. Srovnává je mezi sebou a v čase.

II. Celkové zhodnocení dizertace

Cestopisná literatura je historiky vnímána jako důležitý pramen a studována od druhé poloviny 20. Století. Myšlený obraz teritoria zprostředkovaný cestopisnou literární produkcí je v posledních téměř třiceti letech poměrně často zkoumané téma jak v mezinárodní, tak v domácí historické produkci, na níž se odvolává v úvodní kapitole. Autorka si je vědoma, že vstupuje na velmi probádané pole. Je poučena o ve své době teoreticky a metodologicky inovativních a diskusi provokujících dílech Edwarda Saida, Larryho Wolffa a Marie Todorové, kteří toto badatelské pole velmi ovlivnili. Nekomentuje je, nepolemizuje s nimi, ani se nenechala jimi vyprovokovat k hledání vlastního analytického rámce pro svoji práci. Soustředila se na obsahovou analýzu textů, které chápe jako přímé sdělení zážitků. Pokud jsou zdrojem historických a geografických faktů, upozorňuje na jejich inspirační zdroje a literární transfery. Díky výzkumu v britských knihovnách a archivech autorka rozšířila dosud známý korpus cestopisných textů o řadu dalších autorů – cestovatelů, kteří se do českých zemí dostali a zanechali zprávu o své zkušenosti. Zjišťuje, že cestovatelů bylo mnohem více, než se dlouho věřilo. Současně však jejich komentáře nepřinesly nové nebo odlišné představy o Čechách a Moravě, potvrdily výsledky předchozích výzkumů. Čechy a Morava vycházejí jako periferní regiony (chudé, zaostalé, kde služby pro cestovatele jsou levnější) na okraji zájmu kavalírských cest, jako tranzitní země na cestě do Itálie, resp. území ležící mezi

Vídni, Drážďanami a dalšími říšskými městy. Autorka, ač nevíme, zda to byl její záměr, prověřila výsledky výzkumů vedených metodou sondy (selektivních korpusů textů). Potvrdila, že tato metoda, již se autoři dopracovali ke stejným závěrům, je efektivní a legitimní. Tam, kde materiál dává možnost diachronního srovnání, upozorňuje na proměnu obrazu Prahy z kosmopolitní metropole v době Rudolfské na metropoli periferního regionu v 18. století. V poslední kapitole sleduje, jak si cestovatelé všímali konfesionalizace Čech a Moravy a jejich rekatolizace až po efekt toleranční politiky.

III. Detailní ohodnocení dizertace podle specifických aspektů

V úvodní části autorka deklaruje, jak vymezí ve čtyřech kapitolách tematické okruhy: obyvatelstvo, společnost včetně jazyka; geografii včetně cestovní každodennosti; Hlavní město Praha; konfesijní problematiku. V jejich rámci potom sleduje názory jednotlivých cestovatelů, srovnává je mezi sebou a v čase.

1. Struktura argumentace a metodologie

Práce je uspořádána v zásadě logicky, jednotlivá témata na sebe dobře navazují. V úvodních kapitolách autorka dokládá jak je obeznámena s historiografií k tématu a vysvětluje, jak rozšířila dosud známý korpus primárních zdrojů a jak s nimi pracovala. Představuje autory cestopisů, uvádí, kde jsou díla uložena. Oznamuje svoji badatelskou strategii a své hlavní výzkumné otázky. Těžiště analýzy vidí ve výkladu textů.

Cestovatelé raného novověku byli v odborné diskusi označeni za první etnology, dokonce za zakladatele západní etnologie. Záměr poznávat život odlišných společenství v terénu někteří přímo deklarují v úvodu svých cestopisů. Jejich pozorování jsou spojena s pohybem v prostoru, se smyslovými zážitky (určitě Moryson, Brown, Burney i Montagu). Kapitoly „Obyvatelstvo“ i „Geografie“ posuzované práce obsahují podkapitoly, které tento etnologický pohled cestovatelů zrcadlí, ale nekonceptualizují, ačkoliv nabízejí další interpretační možnosti. Obsah kapitoly více než studium teritoria, zdůrazňuje význam zážitků a smyslového vnímání pro konstrukci obrazu druhého, jímž byl obyvatel navštívené země. Z mého pohledu je název kapitoly „Geografie“ poněkud zavádějící, poněvadž autorka neanalyzuje geografické představy cestovatelů, ani neřeší přístup humanitní geografie, která by se zde mohla uplatnit. Nevyužívá ani možnosti explicitně aplikovat přístup kulturně antropologický (etnologický). Kapitola shrnuje a strukturuje obsah cestopisného obrazu. Autorka uvádí zprávy dané osobní zkušeností, mohla by více systematicky pátrat po tom, proč jsou některé různě pokřivené a proč. Např. popis úrovně pražské zástavby jako mizerné z pera Fynese Morysona na s. 129. Myslím že, takový výrok by si zasloužil víc, než konstatování, že jeho pohled byl kritický. Cestovatelská reflexe nabízí rozporné závěry – Čechy a Morava jsou cestovatelům současně vzdálené a neznámé i dobře známé (s. 90). Lewkenorova neznalost základních dat o univerzitě v Olomouci nabízí otázku, zda vůbec město navštívil, zda existuje doklad o tom, že cestu uskutečnil a nenapsal svůj cestopis, nebo tuto jeho část v bezpečí své pracovny.

Autorka operuje s pojmem percepce, když píše o vnímání navštívených zemí i různých jevů. V závěru práce konstatuje, že jejím cílem „bylo zhodnocení konstrukce obrazu“ (s.169). K těmto dvěma pojmům patří ještě další dva pojmy „prezentace“ a „reprezentace“, které také zná. Nicméně nevysvětluje čtenáři, jak konstrukci obrazu chápe, ani jak cestovatelé pracují s vjemy a jak z nich sestavují reprezentaci popisovaných jevů. Autorka rozlišuje mezi cestopisy vydanými tiskem a rukopisy. Evidentně měly rozdílný vliv na vytváření veřejného obrazu navštívených zemí. Pro analýzu textů je zásadního významu otázka způsobu konstrukce obrazu, již se věnovali Said, Wolff i Todorova. Autorka cituje práce těchto autorit, které problematiku konstrukce obrazu teritoria, společnosti a lidí jako reflexi jinakosti, uvedly do diskursu. Jejich práce vyvolaly kritickou diskusi. Vymezení se k jejich názorům, k jejich práci s konceptem alterity, by dalo dizertaci smysl, ukázalo by její užitečnost pro vědeckou i širší čtenářskou obec.

2. Formální aspekty

Dizertace má odpovídající rozsah, vcelku 207 stran, z toho 170 stran textu s poznámkami, bibliografii na dalších 23 stranách a na 14 stranách obrazové přílohy.

Práce je napsaná čtivě, doplněná pečlivě provedeným poznámkovým aparátem. Textu škodí stylistické neobratnosti, vyšinuté vazby, a různé pravopisné a jiné chyby, které by si před odevzdáním zasloužily ještě jednu jazykovou redakci textu a kontrolu překladů. Rozhodně doporučuji autorce, aby nezveřejňovala stávající verzi.

3. Využití pramenů a literatury

Autorka postavila práci na rozboru cestopisných textů, v nichž hledá zprávy o Čechách a Moravě a strukturuje je podle zvolených tematických skupin. Textům věnovala pozornost vyváženě, závěry dokumentuje přeloženými citacemi nebo parafrázemi. Pracuje s cestopisy v relativně dlouhém období, kdy se tento literární žánr dosti proměnil: od humanistického cestopisu přes deníky grand tour až po osvícenský systematický popis a bedekr, což autorka řeší až příliš skromně odkazem na práci Charles Battena.

V příloze autorka mj. uvádí městské veduty a kostýmované postavy, které plní v dizertaci ilustrační funkci. Prezентuje také mapu poštovních spojení, která má význam pro vysvětlení itinerářů. Zajímavá by byla mapa znázorňující itineráře jednotlivých cestovatelů, ještě více by zvýraznila segment území Čech a Moravy, který cestovatelé navštívili. Potenciál pro analýzu obrazu mají i reprodukce městských vedut a knihy kostýmů, zejm. Hollarovy rytiny kostýmovaných figur. Veduty tiskaři přebírali a někde mají svůj vzor a zcela jistě vytvářely pro čtenáře také obraz cizích zemí.

Práce je opřena o historiografii, která se věnuje cestování, zejména anglofonní literaturu a zaměřenou na cestující Angličany (Brity) a českou historiografii věnovanou cestování. Méně již pracuje s apodemikou, nebo s teoretickou literaturou zaměřenou na cestování jako kulturní fenomén (travel culture). Opora v literatuře pracující s konceptem konstrukce obrazu (ať již

sebe sama či druhého) či mentálního mapování by mohla interpretaci pozvednout na vyšší úroveň.

4. Osobní přínos ke zkoumané problematice

Autorčin přínos vidím ve dvou rovinách. 1) Autorka se zasloužila o rozšíření seznamu jmen známých cestovatelských osobností, které navštívily české země ve zkoumaném období (1570 – 1800) a korpusu textů, v nichž je jejich cestovatelská zkušenost zaznamenána. 2) Autorka potvrdila výsledky předchozích výzkumů.

5. Otázky k diskusi během obhajoby

Diskuse by se mohla věnovat 1) obecným projevům tj. vlivu kultury cestování na konstrukci obrazu druhého. 2) konkrétním výsledkům výzkumu Mgr. Ferencové:

Byli si cestovatelé skutečně vědomi celé řady předem nabytých stereotypů a předsudků, jak píšete v úvodu kapitoly o vnímání obyvatel českých zemí na s 57? Dokázala byste získaný materiál z této perspektivy vyhodnotit a odlišit? Jak vypadal obraz Čech vytvořený na základě osobní zkušenosti a jak vypadal stereotyp?

Návštěvníci Prahy nezaregistrovali čtvrté a páté město pražské? Hradčany, které se staly královským městem r. 1598 a dostaly svoji radnici, zůstaly stranou pozornosti? Vyšehrad měl svoji samosprávu od 15. století. Uvádíte, že vnímali tři pražská města. Přitom na s. 135 píšete, že Praha byla popsána do nejmenších detailů. Máte představu, co ještě cestovatelům unikalo?

Jaký obrazotvorný vliv měly Hollarovy rytiny a dobová kartografie? Uvažovala jste o jejich dekonstrukci a interpretaci?

V. závěr

Ačkoliv jsem vyslovila řadu výhrad a připomínek, mínila jsem je konstruktivně, protože vím, jak obtížně se takové dílo tvoří. Považuji práci H. Ferencové za odpovídající nárokům kladeným na doktorské dizertace. Doporučuji práci Mgr. Hany Ferencové k úspěšné obhajobě.

Praha, 12.10. 2017

Prof. PhDr. Luďka Klusáková, CSc.

